

Održivi turizam i zaštićena prirodna baština Srbije i Crne Gore **Sustainable tourism and protected natural inheritance in Serbia and Montenegro**

Sanja Ćirković, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, Beograd, sanjac@gef.bg.ac.yu

Izvod: Turizam ima odgovornost u odnosu na ekonomsko, socijalno, kulturno i prirodno okruženje. Zbog toga je zadatak društva uspostavljanje održivog turizma i postizanje ravnoteže u kojoj potrebe sadašnjih turista neće ugroziti potrebe budućih generacija. Konceptcija održivog turizma dolazi do izražaja kada je u pitanju zaštićena prirodna baština. Sektor za životnu sredinu Ministarstva zdravlja i socijalne politike Savezne Republike Jugoslavije je 2001. godine evidentirao 1778 objekata zaštićene prirodne baštine. Poseban značaj za turizam imaju nacionalni parkovi i prirodna dobra pod zaštitom UNESCO-a. U planovima turističkog uređenja treba im posvetiti pažnju i realno ukazivati na odnos turizam – životna sredina. Svest o zaštiti prirodnih dobara daće doprinos održivom turizmu samo ako u tome učestvuje šira društvena zajednica.

Ključne reči: održivi turizam, priroda, baština, Srbija i Crna Gora

Abstract: Tourism has responsibility in relation to economic, social, cultural and natural encirclement. Because of that social assignment is establishment sustainable tourism and attainment balance in which needs of modern tourists will not endanger needs of future generations. Sustainable tourism conception become evident when we are talking about protected natural inheritance. Sector for human environment in Government of health and social policy in Federal Republic Serbia and Montenegro in 2001. filed 1778 protected natural inheritance objects. Special importance for tourism have national parks and natural properties under UNESCO protection. In tourism plans development is necessary to pay attention to this properties and in a real way point to relation tourism – human environment. Consciousness about natural properties protection will give contribution to sustainable tourism only if in that participate broad community.

Key words: sustainable tourism, nature, inheritance, Serbia and Montenegro

1. Uvod

Održivi turizam zadovoljava potrebe savremenih turista i uvećava mogućnosti za buduće generacije. Svetska turistička organizacija je konstatovala da ekonomske, društvene i estetske potrebe treba da budu zadovoljene uz održavanje kulturnog integriteta i biološke raznovrsnosti. Utvrđivanju univerzalnih pravila ponašanja u turizmu doprinosi Agenda 21, koju su usvojile vlade 182 zemlje u Riju 1992. godine. Nastavak Agende 21 je Agenda 21 za turističku privredu, usvojena 1995. godine. Ovaj dokument subjektima u razvoju turizma određuje delovanja i aktivnosti u cilju očuvanja životne sredine i održivog turizma u XXI veku. U prvom delu Agende 21 za turističku privredu se potencira saradnja između vlade i nevladinih organizacija, analizira ekonomski značaj putovanja i konstatuje da je cela privreda održiva.

Godine 1999. Vlada Republike Srbije je usvojila Strategiju razvoja turizma do 2010. godine. Strategija potencira održivi turizam, u kome prirodne vrednosti uslovljavaju njegove ekonomske efekte. Dominirajuću ulogu u sprovođenju koncepcije održivog turizma imaju Ministarstvo trgovine, turizma i usluga Republike Srbije, Turistička organizacija Srbije i Jugoslovensko udruženje turističkih agencija (Grupa autora, 2000).

2. Zaštićena prirodna baština Srbije i Crne Gore

Zaštita prirode je državni i društveni interes. Uslovi stavljanja pod zaštitu prirodne baštine, korišćenje i upravljanje su zakonski regulisani. Kategorizacijom Saveznog ministarstva zdravlja i socijalne politike – Sektor za životnu sredinu, obuhvaćena je prirodna baština iz tabele 1.

Tabela 1. Zaštićena prirodna baština Srbije i Crne Gore 2001. godine

	Savezna Republika Jugoslavija	Srbija	Crna Gora
Ukupno	1778	1345	433
Nacionalni parkovi	9	5	4
Parkovi prirode	20	20	-
Rezervati prirode	119	115	4
Spomenici prirode	454	403	51
Memorijalni prirodni spomenici	40	40	-
Spomenici oblikovane prirode (pejzažne arhitekture)	23	23	-
Prirodni prostor oko nepokretnih kulturnih dobara	45	45	-
Predeli posebnih odlika i park šume	13	9	4
Vidikovci	1	1	-
Prirodnjačke zbirke	2	2	-
Prirodne retkosti biljne vrste	303 ¹⁾	251	52
Prirodne retkosti životinjske vrste	741 ²⁾	427	314
Objekti prirode pod međunarodnom zaštitom	8	4	4

¹⁾ Aproximativan broj, jer su neke vrste zaštićene i u Srbiji i u Crnoj Gori.

²⁾ Na ovaj broj se dodaje red slepih miševa.

Podaci o zaštićenoj prirodnoj baštini su regulisani pravnim aktima, na osnovu republičkih i pokrajinskih zakona o zaštiti prirode. Evidentne su razlike u kategorijama objekata prirode, ali one ne utiču na vrednovanja i klasifikaciju.

Nacionalni parkovi su prostori sa prirodnim ekosistemima visoke vrednosti u pogledu očuvanosti, složenosti građe i biogeografskih obeležja sa raznovrsnim oblicima flore i faune. Fizičkogeografski objekti i pojave i kulturnoistorijske vrednosti su reprezentativni. Predstavljaju izuzetnu prirodnu celinu od nacionalnog značaja, te imaju veću turističku vrednost od ostalih objekata zaštićene prirodne baštine (Janković M. i drugi, 1998). U Srbiji su nacionalni parkovi: Đerdap (proglašen 1974. godine, površine 64000 ha), Šara (1985., 39000 ha), Fruška gora (1960., 25393 ha), Tara (22000 ha) i Kopaonik (11810 ha) proglašeni 1981. godine. Nacionalni parkovi Crne Gore: Durmitor (39000 ha), Biogradska gora (5400 ha), Lovćen (2000 ha) su proglašeni 1952. godine (revizija 1978. godine). Nacionalni park Skadarsko jezero (40000 ha) je osnovan 1983. godine (Stanković S., 2001).

Parkovi prirode su prostori dobro očuvanih prirodnih svojstava voda, vazduha, živog sveta i zemljišta, preovlađujućih prirodnih ekosistema. U njima nema većih degradacionih promena. Rezervati prirode po režimu zaštite su strogi, specijalni i naučni. Najbrojniji su strogi rezervati prirode. Cilj njihovog izdvajanja je očuvanje autohtonih biljnih i životinjskih zajednica, kao delova ekosistema. Najzastupljeniji su šumski rezervati koji omogućuju sistematska istraživanja u prirodnim uslovima. Potenciraju se aktivna zaštita rezervata, njihova obrazovna, prosvetna, naučna i turistička funkcija.

Spomenici prirode su objekti ili pojave reprezentativnih geomorfoloških, botaničkih i drugih obeležja. Jasno su prepoznatljiviji, atraktivniji i markantniji. Uvažava se atraktivnost kao element turističke valorizacije. U spomenike prirode se ubrajaju ljudskim radom stvorene botaničke vrednosti (pojedinačna stabla, drvoredi, parkovi, botaničke bašte) ukoliko imaju posebnu vrednost (Janković M. i drugi, 1998).

Zaštita prirodnog prostora oko nepokretnih kulturnih dobara je u funkciji zaštite kulturnog dobra sa kojim čini celinu. Kategorizacijom kulturnih dobara (veliki i izuzetni značaj) utvrđuju se broj i vrsta prirodnih prostora oko nepokretnih kulturnih dobara. Brojni su primeri neplanske izgradnje u okruženju spomenika, te je utvrđena obaveza zaštite ovih ambijenata po Zakonu o zaštiti prirode i Zakonu o zaštiti kulturnih dobara. Ovim zakonima je regulisana turistička funkcija.

Spomenici prirode su geološki, geografski, paleontološki, geomorfološki, botanički i drugi objekti i pojave (Grupa autora, 1989).

Prirodne retkosti biljne i životinjske vrste su one kojima je ugrožen opstanak ili im populacije brzo opadaju i rasprostranjenost im se smanjuje. Ove vrste imaju ekološki, genetski, privredni i zdravstveni značaj.

Godine 1991. zaštićeni prostori su obuhvatali 3 % Srbije. Do danas se procentualni udeo zaštićenih prostora nije znatno promenio, što se negativno odražava na turizam, jer je izvorna priroda najtraženiji element na turističkom tržištu.

3. Prirodna baština pod zaštitom UNESCO-a

Konvencija o zaštiti svetske prirodne baštine (1972–1975) reguliše zaštitu onih dobara koja imaju univerzalnu estetsku ili naučnu vrednost. Na listi svetske prirodne baštine su: Durmitor, kanjon Tare, Kotorsko-risanski zaliv, Golija – rezervat biosfere, Skadarsko jezero. Nominovani su nacionalni parkovi Tara i Đerdap, Prokletije, Deliblatska peščara i Đavolja varoš. Kanjon Tare, kao deo Nacionalnog parka Durmitor, je zaštićen programom Čovek i biosfera (MAB). Konvencija o močvarnim prostorima koji imaju međunarodni značaj je Ramsarska konvencija (1971–1977). Obuhvata zaštitu ptica močvarica i ekosisteme močvara. U našoj zemlji ovim programom su zaštićeni: specijalni rezervat prirode Ludaško jezero (proglašen 1977. godine, površine 593 ha), specijalni rezervat prirode Obedska bara (1977., 17501 ha), specijalni rezervat prirode Carska bara (1996., 1767 ha) (Mandić R., 1999).

Navedeni prostori se ističu specifičnošću, retkošću, jedinstvenošću, što doprinosi turizmu. Neki od njih su nedovoljno turistički afirmisani (Deliblatska peščara, Đavolja varoš, Obedska bara, Ludaško jezero). Zaštićena prirodna baština ne bi trebalo da bude konzervisana. Neophodna je racionalna i polifunkcionalna iskorišćenost, koja se posebno odnosi na one prostore koji su međunarodno priznati.

4. Zaštićena dobra u prostornom planu

Korišćenje prirodnih bogatstava utvrđuje se prostornim planovima. Zaštitu obavljaju Zavod za zaštitu prirode Srbije, preduzeća koja upravljaju nacionalnim parkovima i organizacije koje upravljaju ostalim zaštićenim prirodnim dobrima.

Cilj zaštite je uređenje i adekvatno korišćenje prirodnih celina u ime očuvanja ambijentalnih, estetskih i rekreativnih potencijala prostora. Prednost treba dati zaštiti i uređenju onih dobara koja se intenzivnije koriste (nalaze se u blizini gradova, saobraćajnih koridora i turističkih centara). Pažnju treba posvetiti zaštitnim zonama u okruženju prirodnih dobara. Neophodno je korišćenje prirodnih potencijala u skladu sa ekološkim uslovima.

Među turističkim prostorima do 2010. godine biće potencirani: Kopaonička regija, Šar planina, Fruška gora i Đerdap, a od novih turističkih prostora Golija i Stara planina. Navedeni

prostori imaju turističku afirmisanost (nacionalni parkovi) ili su potencijali (Golija, Stara planina), te ih treba analizirati uvažavajući koncepciju održivog turizma (Grupa autora, 1994).

5. Zaključak

Ekonomске efekte, kao osnovni cilj turizma, prati shvatanje o korelaciji zaštićenih prostora i turizma. Prostora za kvalitetan turizam ima malo, zbog čega zaštićena prirodna dobra imaju posebnu vrednost. Racionalno turističko korišćenje prirodnih dobara uslovljeno je sistemima informisanja, zakonskim propisima, standardima, kapacitetima, vrstama turizma, stepenom zaštite, obavezama korisnika.

Održivi turizam je najfunkcionalniji ukoliko se realizuje sa najmanje poremećaja ekoloških odnosa i procesa u datom prostoru. Planiranje koje prethodi održivom turizmu je pozitivno, za razliku od negativnog saniranja posledica. Pozitivni uticaj održivog turizma na prirodnu baštinu se ogleda u zaštiti od drugih delatnosti. Održivi turizam utiče na zakonsko regulisanje statusa prirodnih dobara, što je izraženo na primerima nacionalnih parkova, prirodnih rezervata, objekata svetske prirodne baštine, objekata sa liste svetske rezerve biosfere. Pozitivan efekat turizma je što podstiče svest ljudi o zaštićenim prirodnim dobrima.

Neadekvatno osmišljen i predimenzioniran turizam uslovljava negativne pojave i procese: zagađenje vazduha, vode, zemljišta, promene flore i faune, buku, degradaciju pejzaža. Neophodna su ograničenja u broju posetilaca prirodnih resursa. Evidentne su problematične kolizije koje se odnose na neplanski pristup i nesprovođenje planova, degradiranje prirodne baštine turističkom izgradnjom. Na konflikte i komplementarnost u odnosu održivi turizam – zaštićena prirodna baština neophodno je ukazivati objektivno u širokim društvenim razmerama.

Literatura

- Grupa autora (1989): Pregled zaštićenih objekata prirode za period 1948–1990. godine. Zaštita prirode, časopis Republičkog zavoda za zaštitu prirode SR Srbije, broj 41–42, Republički zavod za zaštitu prirode, Beograd.
- Grupa autora (1994): Prostorni plan Republike Srbije (radna verzija). Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd.
- Grupa autora (2000): Održivi i odgovorni razvoj turizma u XXI veku. Turistička organizacija Srbije, Beograd.
- Janković M. i drugi (1998): Pet decenija Zavoda za zaštitu prirode Srbije (monografija). Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd.
- Mandić R. (1999): Prirodna baština Jugoslavije. Tehnokratia, broj 2, Beograd.
- Stanković S. (2001): Putevima Jugoslavije. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Statistički godišnjak Jugoslavije. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 2002.